

Політичні інтереси як основа політичної діяльності

Леся Радченко,
аспірант кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
ім. М. Драгоманова

У політичній науці однією з досить малодосліджених категорій і досі лишається категорія „політичний інтерес”. Чимало складних соціально-політичних проблем сучасного суспільства не піддається науковому аналізу без чіткого визначення саме цих категорій.

Певні розмисли щодо такої категорії, як інтереси, можна помітити ще у творах мислителів античності. Так, Демокрит, описуючи основні етапи розвитку людини і головні її досягнення (взаємодопомога, речі, створення помешкань і одягу, оволодіння вогнем, мистецтво), зазначав, що рушійною силою цих процесів були доконечні потреби людини. Він вважав, що саме злидні змушували людей пізнавати значення речей.

Приблизно такої ж думки дотримувався й Аристотель. Він говорив, що люди ведуть такий спосіб життя, до якого їх змушують злидні.

В епоху Просвітництва П. Гольбах, К. Гельвецій, Д. Дідро намагалися пояснити суспільно-політичне життя (в тому числі й політичний устрій держави) інтересами і потребами людей. У їхніх міркуваннях вже можна виокремити категорію інтересів.

П. Гольбах, зокрема, розглядав інтереси як провідний мотив людських дій. За допомогою цієї категорії він прагнув пояснити всі явища суспільно-політичного життя. Інтересом, на його думку, можна вважати об'єкт, з яким кожна людина пов'язує уявлення про своє щастя. Отже, П. Гольбах виводить інтерес не з об'єктивних відносин, а з уявлень людей – з того, що вони вважають необхідним для свого щастя. Визнаючи егоїзм, прагнення до задоволення свого інтересу найсуттєвішою рисою людської природи, вчений висував ідею поєднання особистого і суспільного інтересу.

Цікаву спробу створити теорію інтересу здійснив К. Гельвецій у книзі „Про розум” (1758 р.). Рушійною силою інтересу він називав вчинки людей. К. Гельвецій доводив, що основу всього суспільно-політичного життя, всієї діяльності та уявлень людей, а також державного устрою і звичаїв,

становить інтерес. Інтерес, на його думку, – це себелюбство, але його не слід розглядати тільки як ваду. Це природне почуття людини. Воно може перетворитися і на ваду, і на чесноту в залежності від смаків і пристрастей людей. Інтерес – це чарівник, який змінює на очах у всіх істот вигляд і значення будь-якої речі.

Є. Бентам рушійною силою діяльності людини також визначав інтереси. Проте він не зводив їх до інтересів лише особистих. Вчений вважав задоволення приватного інтересу як забезпечення щастя якомога більшої кількості людей. Є. Бентам виступав проти того, щоби інтерес індивіда суперечив суспільному інтересу. Він називав суспільний інтерес абстракцією – сукупністю індивідуальних інтересів (індивідуальні інтереси, на його думку, єдино реальні).

І. Кант теж прагнув пояснити суспільне життя інтересами людей. Людина, на його думку, може вивіститися над своїми бажаннями та інтересами, заснованими на чуттєвості. Її волі властива „причинність із свободи”. І. Кант вважав, що високе призначення людини полягає не в тому, щоби судити про добро і зло – про ці категорії може судити лише „незацікавлений розум”. Тут підкреслюється заперечення І. Кантом не інтересу як такого, а його чуттєвої основи. Вчений виступав проти утилітаристського зведення інтересу до простого задоволення.

Значний вклад у розвиток теорії інтересу зробив Г. Гегель. В його системі інтерес стає однією з найважливіших категорій філософії духу. Мислитель стверджував, що дії людей обумовлюються їх потребами, пристрастями, інтересами. Об'єктивною стороною інтересу, на його думку, є абсолютна ідея. Проте більшу увагу вчений звертав на суб'єктивний бік. Він вважав, що ніщо в світі не існує без інтересу. Саме інтерес є змістом тих потягів, на задоволення яких спрямовується діяльність суб'єктів. Завдяки діяльності відбувається перехід від суб'єктивного до об'єктивного. Отже, інтерес закінчується певним об'єктивним цілим і втілюється в ньому. Інтересом, на думку Г. Гегеля, є момент суб'єктивної одиничності та її діяльності у будь-якій справі. Відтак, ніщо не здійснюється поза цим інтересом. Багатоманітність інтересів і протиріч між ними Г. Гегель пояснює багатоманітністю форм і способів прояву абсолютної ідеї. Інтерес ідеї, на його думку, не присутній у свідомості окремих індивідів, а діє через природну необхідність і потреби. Спільний інтерес відокремлюється від свого носія – суспільства і перетворюється на інтерес ідеї, яка проявляється у багатоманітності конкретних потреб індивідів. Необхідно мати на увазі, що між інтересом ідеї і сваволею потреб Г. Гегель розміщував природну необхідність.

Власну теорію інтересів висунув К. Маркс. Спільний інтерес, на його думку, виражає людські відносини, пронизані раціональністю. Спільному інтересу протистоїть приватний інтерес – інтерес окремого прошарку, пронизаний духом корисливості і себелюбства. Якщо Г. Гегель першим носієм спільного інтересу називав народ, публіку, провінції, то К. Маркс

– державу. К. Маркс визначав інтерес як поєднання об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивним моментом є становище суб'єкта, а суб'єктивним – ідеальні спонукальні сили – жадання, прагнення, мотиви діяльності. Предмети і об'єкти цих мотивів є змістом інтересу, вони відображаються у свідомості суб'єкта згідно з його становищем, становище ж позначається на змісті інтересу. Отже, інтерес – це єдність вираження внутрішньої сутності суб'єкта і відображення об'єктивного світу, сукупності матеріальних і духовних цінностей людської культури у свідомості цього суб'єкта. Таким чином, в структурі інтересу можна виокремити чотири основні моменти: 1) соціальний стан суб'єкта, або сукупність його практичних зв'язків із суспільством; 2) ступінь усвідомлення стану, який може варіювати від нерозуміння через нечіткі відчуття до яскравого усвідомлення; 3) ідеальні спонукальні сили, або мотиви діяльності, спрямовані на певні об'єкти інтересу; 4) сама дія, яка є утвердженням суб'єкта в об'єктивному світі.

У 1920-х роках Р. Перрі, один з представників американського неореалізму, спробував створити загальну теорію цінностей, обумовлених інтересами. У праці „Сучасні філософські традиції” (1912 р.) він зачіпає проблеми інтересу, порушуючи питання про співвідношення інтересу і свідомості. Розглядаючи цю проблему, він відштовхувався від думки А. Бергсона про те, що „сприйняття... себе обмежує, оскільки воно має бути взірцем усього, а насправді зводиться до того, що нас цікавить” [1]. Ця думка впливає з таких міркувань. Оскільки інтереси людей відіграють активну спрямовуючу роль стосовно пізнання, то все пізнання є пізнанням лише інтересів людини. А оскільки воно не може вийти за межі інтересів, то неможливо будувати уявлення про оточуючий світ інакше, ніж за аналогом людського світу. Р. Перрі тут формулює важливу ідею: абсолютизація об'єктивної сторони інтересу приводить до того, що будь-яке пізнання є лише самопізнанням. Інтерес, за Р. Перрі, є основою будь-якої цінності і будь-якого ціннісного судження. Розглядаючи проблему співвідношення пізнання та інтересу, він чітко розмежовує інтерес і пізнання. Р. Перрі зазначає, що інтерес випереджає його усвідомлення. Інтерес – це узагальнююче поняття для означення всього психічного життя людини. Об'єктивність інтересу, на думку Р. Перрі, – це видимість, об'єктивність всередині суб'єктивності, об'єктивність психіки стосовно свідомості.

Американський соціолог Р. Мак-Івер доходить висновку, що слід розрізнити суб'єктивний і об'єктивний бік інтересу. Інтерес, на його думку, – це об'єкти відносин, мотивів, бажань. При цьому, інтереси і бажання нерозривно пов'язані між собою, це два аспекти відносин між суб'єктом і об'єктом. Отже, інтерес у нього інтерпретується як об'єкт уваги, тобто чисто психологічно – осторонь лишаяються соціальний зміст і соціальна обумовленість інтересу. Вчений аж ніяк не пов'язував об'єктивність інтересу з об'єктивним становищем суб'єкта, з його реальними зв'язками. Він отожднює інтерес із зовнішнім об'єктом, що міститься перед свідомістю суб'єкта. Поняття інтересу Р. Мак-Івер використовує як одну

з основних категорій, що розкривають структуру суспільства, оскільки всі людські інститути і об'єднання визначаються інтересами людей. Однакові інтереси (засоби задоволення первинних потреб у помешканні, харчуванні і воді, здоров'ї тощо) містяться в основі політичних інститутів суспільства; спільні інтереси – в основі культурних інститутів.

Р. Мак-Івер поділяв інтереси на обмежені і необмежені. Необмежені інтереси не мають чіткої спрямованості, вони пов'язані з існуванням таких асоціацій, як клас, каста, плем'я, покоління, патріархальна сім'я. Обмежені інтереси поділяються на первинні, вторинні і проміжні. Первинні інтереси – це інтереси соціального суспільства, здоров'я і відпочинку, відтворення, релігійне, естетичне, наукове, філософське. Вторинні інтереси – економічні, політичні, технологічні. До проміжних інтересів Р. Мак-Івер відносить освіту.

Загалом поняття „інтерес” (від лат. interest – має значення, важливо) визначається як реальна причина, рушійний фактор соціальних дій, котрі формують мотиви і стимули, ідеї та емоції соціальних суб'єктів – індивідів, соціальних груп, класів. Це об'єктивне ставлення соціального суб'єкта до суспільних умов, що відображає спрямованість позиції і поведінки при обранні чи створенні умов для задоволення своїх потреб, реалізації мети дій [2]. Зміст інтересу визначається багато в чому тим, що цей феномен властивий лише людині і формам її організації (соціуму), де обов'язковим атрибутом є свідомість людини як її невід'ємна властивість, що й визначає варіативність людської поведінки. Необхідність задоволення потреб – основа розуміння поведінки учасників суспільних відносин, їх активності і пасивності, їх вольової стійкості. Інтереси є рушійною силою діяльності, поведінки і вчинків людей.

Існує багато варіантів розуміння категорії „інтерес”. Він, зокрема, визначається як увага, зацікавлення в чомусь чи в комусь; спрямування думки на певний предмет; те, що примушує когось (щось) слугувати на користь когось (чогось); прибуток, вигода; те, що становить зміст чіїхось думок, мови, турбот. Інтерес також можна визначити як одну з форм завдань, вирішення яких для його носія є реалізацією інтересу [3].

Інтереси спрямовуються на зміну об'єктів соціального середовища, подолання перешкод для забезпечення потреб суб'єктів політики. Інтереси характеризують суб'єкта політики як діючу силу, що прагне закріпити своє панування над конкретними політичними умовами і забезпечити реалізацію потреб його функціонування і розвитку.

Інтереси – це особливий вид суспільних відносин. Вони не існують самі по собі, поза соціальними групами, особами, які є їх носіями. Носіями інтересів можуть бути особистість, соціальна група, сім'я, нація, суспільство, різні інститути. З іншого боку, інтереси спрямовуються на певний об'єкт. В якості об'єктів інтересу виступають матеріальні і духовні цінності, соціальні інститути і суспільні відносини, усталені звичаї. Інтереси спрямовуються на соціальні відносини та інститути, від яких

залежить розподіл цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб.

Проблему інтересів можна розглядати, виходячи з багатьох умов. Найважливіші з них: тісний зв'язок з об'єктивною необхідністю, суспільними відносинами, з місцем людини в суспільстві; потреби людини; свідомість і воля людей, а відтак і їх діяльність; визначення інтересу як взаємозалежності людей, котра проявляє себе у висуванні вимог до кожного суб'єкта.

Ці підходи до визначення категорії інтересу можна звести до чотирьох типів:

1) представники першого напрямку (А. Айзикович та інші) визначають інтерес як суб'єктивне явище, особливе спрямування свідомості, що має об'єктивну обумовленість. Об'єктивне перебуває за межами інтересу, хоча й певним чином впливає на нього;

2) інтерес розглядається як об'єктивне явище. Наприклад, Г. Глезерман зазначає, що слід розрізняти три основні моменти: формування інтересу як об'єктивного явища, відображення інтересів у свідомості людей, реалізація інтересів у практичній діяльності [4]. Суб'єктивним є лише відображення інтересу, яке не входить до його структури. Підкреслюється зв'язок між інтересами і потребами та вказується, що об'єктивні потреби розвитку суспільства є змістом самого інтересу;

3) інтерес являє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, оскільки, з одного боку, він має матеріальні основи, а з іншого – завжди певним чином відображається у свідомості та формується в ній у вигляді конкретних цілей. Прихильники цієї точки зору (А. Здравомислов, В. Нестеров) вважають, що „тут головним його досягненням є не зведення інтересу до потреб чи до мети, а визначення його як діалектичної єдності, як єдності об'єктивного і суб'єктивного [5]. Інтерес являє собою чи то єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми, чи то єдність об'єктивного і суб'єктивного в діяльності;

4) існує два ряди інтересів. Один з них представлений об'єктивними інтересами, інший – суб'єктивними.

Щоб у кожному конкретному випадку бачити інтерес, необхідно чітко розуміти зміст елементів його структури:

1) необхідність задоволення потреб (передбачає наявність самої потреби);

2) можливість задоволення потреб (передбачає наявність способів і умов їх задоволення);

3) усвідомлення необхідності задоволення потреб і можливостей їх задоволення.

Таке розуміння структури інтересів пояснює, чому інтерес є реальною причиною соціальних дій суб'єктів. Це дає можливість повніше розкрити властивості інтересу. Коли йдеться про ці властивості, то, перш за все, наголошується на якісних ознаках інтересу, його особливостях, характерних рисах [6].

У принципі будь-який інтерес є егоїстичним вже тому, що його носій сам вишукує можливості задовольнити необхідні потреби. Певний інтерес завжди існує поряд з іншими інтересами, які є рівнозначними для їх реалізації. Тому прагнення до обумовленості інтересу збігається з такими його властивостями, як суперечливість, конкурентність, змагальність, імпровізація тощо. Необхідність задоволення потреб „вимагає” від суб’єкта активних дій для пошуку засобів їх задоволення, які часто бувають у розпорядженні інших суб’єктів. Це і визначає інтерес як владний, примхливий, суперечливий, а його стихією є конкуренція, імпровізація, змагання.

При цьому зміст інтересу можна визначити як єдність вираження внутрішньої сутності суб’єкта і відображення об’єктивного світу, сукупності матеріальних і духовних цінностей людської культури у свідомості цього суб’єкта. Інакше кажучи, змістом інтересу є сукупність тих об’єктів, цілей і завдань діяльності, які оволодівають свідомістю суб’єкта дії. Проте ці завдання й цілі неоднорідні. Одні завдання є близькими і досяжними, інші – лише уявними; до одних цілей прагнуть з усією силою, з пристрасстю, а до інших – лише за певних умов і за ступенем необхідності.

Багатоманітність інтересів обумовлює проблему їх типологізації. Більшість дослідників поділяє інтереси за наступними основними ознаками:

- 1) за носієм інтересу – загальнонародні (суспільні), колективні, особисті;
- 2) за змістом, сферою діяльності і спрямованістю – матеріальні і духовні;
- 3) за соціальною значимістю – корінні, основні і другорядні, менш значимі;
- 4) за відношенням окремих колективних та індивідуальних інтересів до інтересів суспільного розвитку – загальні (суспільні) та приватні;
- 5) за часом дії – постійні, стійкі, довгострокові, тимчасові, нестійкі;
- 6) за відношенням до суспільного розвитку суспільства – прогресивні і реакційні;
- 7) за ставленням носія інтересу – дійсні, реальні, уявні, ілюзорні, помилкові.

Категорія „інтерес” знайшла відображення й у політичній сфері, де вона проявляється у формі політичного інтересу, який можна визначити як ставлення людини, соціальної групи до політичних впливів, процесів, політичної діяльності, які ґрунтуються на світоглядних принципах, переконаннях, настановленнях. Це – внутрішнє джерело політичної поведінки, яке спонукає до визначення політичних цілей та здійснення конкретних політичних дій для їх досягнення.

Вираженням політичних інтересів соціальних спільнот, особистості є активні, цілеспрямовані дії. В політиці відносини проявляються активно, оскільки у цій сфері задіяні маси людей, активні за своєю природою. Політичний інтерес – це інтерес соціальної групи, особистості, пов’язаний з

проблемою задоволення, утримання і використання влади. Він динамічний, він активно впливає на суспільне життя. Політичний інтерес виконує роль особливого стимулу дій всіх компонентів політичної системи суспільства – держави, політичних партій, громадських організацій тощо. Особливість політичного інтересу полягає в тому, що він тісно пов'язаний з механізмом та зі способами здійснення влади в суспільстві. Центральним питанням політичного інтересу є динамічний розвиток демократії, встановлення та розширення народовладдя, самоуправління народу.

Загалом інтереси – це динамічна категорія, оскільки з розвитком суспільства змінююся потреби людини, що, відповідно, викликають появу у неї нових інтересів.

Література:

1. Бергсон А. Материя и память. СПб., 1911, с. 28.
2. Філософський словник соціальних термінів. – Х.: Корвін, 2002. – С. 340.
3. Сиренко В. Ф. Обеспечение приоритета общегосударственных интересов (организационно-правовые вопросы). – Монографія. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 77.
4. Глезерман Г. Е. Интерес как социологическая категория // Вопросы философии, 1966, № 10, с. 19.
5. Здравомыслов А. Г. Проблема интереса в социологической теории. – С. 6.
6. Сиренко В. Ф. Интересы – власть – управление / АН УССР. Институт государства и права; отв. ред. В. В. Цветков. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 7.